

VII. Η ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (4ος - 6ος αι. μ.Χ.) (σελ. 236-241, 247-249, 253, 258-260)

1. Η μετεξέλιξη του Ρωμαϊκού κράτους (4ος - 5ος μ.Χ.)

1.1. Ο Διοκλητιανός και η αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας.

Οι διοικητικές αλλαγές.

Διοκλητιανός → αυτοκράτορας το 284 μ.Χ. · επαναφορά της τάξης στο ρωμαϊκό κράτος · τολμηρές διοικητικές αλλαγές προς την κατεύθυνση του επιμερισμού της εξουσίας που ανταποκρίνονταν στην ανάγκη α) αμεσότερης επέμβασης του στρατού και β) καλύτερης φύλαξης των συνόρων.

Διοικητικό σύστημα Διοκλητιανού → η Τετραρχία .

Χαρακτηριστικά:

- προέκυψε από τη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ένα πρόσωπο δεν επαρκεί για τη διοίκηση του τεράστιου ρωμαϊκού κράτους ·
- βασίστηκε στη διοικητική διαίρεση του κράτους σε ανατολικό και δυτικό και στην παραχώρηση μέρους της διοίκησης του καθενός από τα δύο αυτά τμήματα σε δύο άλλους συνάρχοντες · δηλ. η διοικητική εξουσία μοιράστηκε σε 4 κέντρα ·
- πέτυχε να διατηρήσει την ακεραιότητα της αυτοκρατορίας (όχι για πολύ).

Περιγραφή της Τετραρχίας - τα πρόσωπα:

- Διοκλητιανός → αυτοκράτωρ στο ανατολικό τμήμα του κράτους · τίτλος: Αύγουστος · έδρα: η Νικομήδεια της Βιθυνίας.
- Γαλέριος → συνάρχοντας στο ανατολικό τμήμα του κράτους (η εξουσία του παραχωρήθηκε από τον Διοκλητιανό) · τίτλος: Καίσαρας · έδρα: το Σίρμιο της (σημερινής) Σερβίας.
- Μαξιμιανός → αυτοκράτωρ στο δυτικό τμήμα του κράτους (επιλεγμένος από τον Διοκλητιανό) · τίτλος: Αύγουστος · έδρα: το Μιλάνο της Ιταλίας.
- Κωνσταντίνος ο Χλωρός → συνάρχοντας στο δυτικό τμήμα του κράτους (η εξουσία του παραχωρήθηκε από τον Μαξιμιανό) · τίτλος: Καίσαρας · έδρα: οι Τρέβηροι της Γαλατίας.
- Πρωτεύουσα του κράτους και έδρα της συγκλήτου παρέμεινε η Ρώμη.

Η αλλαγή στη μορφή του πολιτεύματος.

Οι αλλαγές που επέβαλε ο Διοκλητιανός:

- χωρισμός του κράτους σε μικρές επαρχίες με διοικητές διορισμένους από τον αυτοκράτορα ·
- ξεχωριστοί διοικητές για το στρατό κάθε περιοχής, δηλ. διαφορετικοί από τους αντίστοιχους των επαρχιών · συνέπεια: ο στρατός χάνει κάθε πολιτική εξουσία ·
- σταδιακή συγκέντρωση των εξουσιών στο πρόσωπο του αυτοκράτορα ·

- υιοθέτηση από τον Διοκλητιανό του πρωτοκόλλου της αυλής των Σασανιδών βασιλέων: ο αυτοκράτορας απροσπέλαστος, διάδημα και πορφύρα κατά τις εμφανίσεις, επιβολή προσκύνησης, απόδοση του ιερού τίτλου «Ζεύς» και απαίτηση λατρείας του ως Θεού.

Συμπέρασμα: Ουσιαστική μεταβολή του πολιτειακού συστήματος του Οκταβιανού Αυγούστου από Ηγεμονία (Principatus) σε Απόλυτη μοναρχία (Dominatus) · μεταβολή τουρόλου του αυτοκράτορα από πρώτο πολίτη (princeps) σε απόλυτο μονάρχη (dominus) .

1.2. Μ. Κωνσταντίνος: Εκχριστιανισμός και ισχυροποίηση της ρωμαϊκής Ανατολής.

Η δημιουργία του χριστιανικού ρωμαϊκού κράτους.

Η κατάσταση του κράτους και τα γεγονότα μέχρι την ανάδειξη του Μ. Κωνσταντίνου σε μονοκράτορα: ενίσχυση των ανταγωνισμών και προβολή των φιλοδοξιών των συναρχόντων λόγω του συστήματος της Τετταρχίας · απόσυρση του Διοκλητιανού από την εξουσία το 305 μ.Χ. · αλληλοεξόντωση των διαδόχων του Διοκλητιανού και των συναρχόντων τους για είκοσι χρόνια (305-324 μ.Χ.) · ανάδειξη μέσα από τις συγκρούσεις του Κωνσταντίνου, γιου του Κωνσταντίου Χλωρού και κληρονόμου του τίτλου του Καίσαρα των δυτικών επαρχιών της αυτοκρατορίας · νίκη του Κωνσταντίνου στη Μουλβία γέφυρα του Τίβερη επί του αντιπάλου του στη Δύση Μαξεντίου (312 μ.Χ.) · επικράτηση του Κωνσταντίνου ως μόνου κυρίαρχου στη Δύση και αναγόρευσή του σε Αύγουστο · συνεννόηση με το Λικίνιο (Αύγουστο της Ανατολής) και κοινή απόφαση στο Μιλάνο (313 μ.Χ.) για συνεργασία ως προς τη διοίκηση της αυτοκρατορίας, χωρίς την πρόσληψη Καισάρων · νίκη στη σύγκρουση με το Λικίνιο κοντά στην Αδριανούπολη κα μετά από λίγο Θανάτωση του Λικικίου (324 μ.Χ.) · ανακήρυξη του Κωνσταντίνου σε μονοκράτορα (324 μ.Χ.).

Η μονοκρατορία του Κωνσταντίνου.

Αλλαγές στο πολίτευμα :

- πολίτευμα περισσότερο απολυταρχικό από ό, τι την εποχή του Διοκλητιανού ·
- αυτοκράτορας απρόσιτος και στους υπηκόους και στη σύγκλητο ·
- ανακτορικοί υπάλληλοι και ανακτορικό συμβούλιο που συμβούλευαν τον αυτοκράτορα μόνο όταν ο ίδιος το επέλεγε ·
- μεταφορά της συγκλήτου στην Κωνσταντινούπολη και μετατροπή της σε σώμα με διακοσμητικό χαρακτήρα (πλαισίωση του αυτοκράτορα στις δεξιώσεις).

Στάση του Κωνσταντίνου στο θέμα της αυτοκρατορικής λατρείας και της Θρησκείας γενικά:

- αυτοκράτορας όχι Θεός αλλά εκλεκτός του Θεού που κυβερνούσε με τη Θεία χάρη ·
- σειρά ενεργειών που σήμαιναν υποστήριξη στον Χριστιανισμό, παρά τη διατήρηση του ειδωλολατρικού τίτλου του «Μεγίστου Αρχιερέως» (Pontifex Maximus) ·
- απόφαση ενίσχυσης της αυτοκρατορίας μέσω της προβολής και της εύνοιας της νέας Θρησκείας (του Χριστιανισμού).

Οι ενέργειες του Κωνσταντίνου για την υποστήριξη του Χριστιανισμού:

1) Το διάταγμα των Μεδιολάνων / το Διάταγμα της Ανεξιθρησκείας:

- καμπή στην ιστορία των σχέσεων του κράτους και της νέας θρησκείας ·
- υπογραφή στα Μεδιόλανα (Μιλάνο) το Φεβρουάριο του 313 μ.Χ. για το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας ·
- επέκταση της ισχύος του για το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας με αντίστοιχη υπογραφή στη Νικομήδεια της Βιθυνίας λίγους μήνες αργότερα ·
- καθιέρωση απόλυτης ελευθερίας στην επιλογή λατρείας για όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας με κοινή απόφαση Κωνσταντίνου και Λικινίου ·
- άρση όλων των διακρίσεων κατά των χριστιανών υπηκόων της αυτοκρατορίας.

2) Άλλες πράξεις / ενέργειες που αποδεικνύουν αποδοχή του Χριστιανισμού από τον Κωνσταντίνο μετά τη νίκη στη Μουλβία γέφυρα:

- υιοθέτηση του χριστογράμματος ως επίσημου συμβόλου και τοποθέτησή του στις ασπίδες των στρατιωτών και στην αυτοκρατορική σημαία ·
- προστασία του Χριστιανισμού από τις αιρέσεις με την καθιέρωση του Θεσμού των Οικουμενικών συνόδων
- οικοδόμηση εκκλησιών μαζί με τη μητέρα του ·
- βάφτιση στη χριστιανική θρησκεία λίγο πριν το θάνατό του.

Το όλο ζήτημα της «μεταστροφής» του Μ. Κωνσταντίνου προς τον Χριστιανισμό υπήρξε ζήτημα επιστημονικής σύγκρουσης.

Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης. Οι βασικές παράμετροι:

1. Πολιτικό υπόβαθρο → απόφαση για μεταφορά του κέντρου των αποφάσεων στην

Ανατολή προς επίτευξη α) της ισχυροποίησης της απόλυτης μοναρχίας και β) του εκχριστιανισμού της αυτοκρατορίας.

2. Αίτια → διοικητική ανάγκη για μεταφορά της πρωτεύουσας α) για την αντιμετώπιση των επιδρομών των βαρβαρικών λαών, β) επειδή η Ρώμη ήταν ταυτισμένη με τον αρχαίο κόσμο και τη ρωμαϊκή παράδοση, γ) για την εξασφάλιση καλύτερης άμυνας και οικονομικής ανάπτυξης και δ) για τη μεταφορά του κέντρου βάρους σε περιοχές που κατοικούσαν κατά πλειοψηφία Έλληνες χριστιανοί.

3. Ονομασία → Νέα Ρώμη αρχικά, Κωνσταντίνου-πόλις ευρύτερα γνωστή αργότερα.

4. Θέση → στο Βυζάντιο, την αρχαία αποικία των Μεγαριτών (7ος αι. π.Χ.) με οικιστή τον Βύζαντα.

5. Εγκαίνια → 11 Μαΐου 330 · χρονολογία - ορόσημο για την αρχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας της Ανατολής, δηλ. της Βυζαντινής αυτοκρατορίας · για 11 αιώνες η τύχη της Κωνσταντινούπολης ταυτίστηκε με την τύχη του κράτους.

6. Αποτέλεσμα → μεταφορά του κέντρου βάρους από το λατινικό στον ελληνικό πολιτιστικό χώρο · αυτοκρατορία με προοδευτικά ελληνικό χαρακτήρα.

Συμπέρασμα. Τα τρία (3) στοιχεία, στα οποία βασίστηκε η καινούργια αυτοκρατορία:

- η ρωμαϊκή πολιτική παράδοση · η χριστιανική πίστη · η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά.

1.4. Ο εξελληνισμός του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους.

Βασική έννοια: Η μετεξέλιξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπό την επίδραση τριών παραγόντων: α) της ρωμαϊκής πολιτικής παράδοσης, β) της χριστιανικής θρησκείας και γ) της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αίτια της μετεξέλιξης:

1. (βασικό αίτιο) Η μεταφορά της πρωτεύουσας σε θέση που βρισκόταν πλησιέστερα στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.
2. Η υπεροχή του ελληνικού πληθυσμιακού στοιχείου και της ελληνιστικής πολιτιστικής παράδοσης στην Ανατολή (βαθμιαίος εξελληνισμός του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας).
3. Η διαίρεση της αυτοκρατορίας σε Ανατολική και Δυτική (οριστικοποιήθηκε από τον Μ. Θεοδόσιο) → βαθμιαία αυτονόμηση και εξελληνισμός του ανατολικού τμήματος (4ος αι. μ.Χ.).
4. Η ελληνική παιδεία (φιλοσοφική σκέψη, ρητορεία κ.λπ.) που καλλιεργήθηκε στο ανατολικό τμήμα του κράτους (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια) · μαθητές των φιλοσοφικών σχολών της Ανατολής (του νεοπλατωνισμού) ήταν ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, γνωστοί δάσκαλοι και ιεράρχες κ.ά.

Συμπέρασμα: Βαθμιαίος εξελληνισμός της αυτοκρατορίας με κέντρο την νέα πρωτεύουσα :

- μεταφορά της πνευματικής δραστηριότητας από την Αθήνα στην Κωνσταντινούπολη ·
- ίδρυση του Πανδιδακτηρίου στην Κων/ πόλη από τον Θεοδόσιο τον Β' (425 μ.Χ.) ·
- υπεροχή της ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας έναντι της λατινικής στο Πανδιδακτήριο ·
- σύνταξη των δικαστικών αποφάσεων και των διαθηκών στην ελληνική γλώσσα με αυτοκρατορικά διατάγματα (397 και 439 μ.Χ.).

Τα γεγονότα.

1. Χωρισμός της αυτοκρατορίας σε Ανατολική και Δυτική από τον Μ. Θεοδόσιο πριν πεθάνει (395 μ.Χ.) και κληροδοσία των τμημάτων στους γιους του: ανατολικό → ο πρωτότοκος Αρκάδιος (ιδιαίτερο το ενδιαφέρον για την Ανατολή) και δυτικό → ο Ονώριος.
2. Τεράστια η σημασία του χωρισμού αυτού που ήταν ο τελευταίος και ο οριστικός · από πολλούς το 395 μ.Χ. θεωρείται η συμβατική αρχή της βυζαντινής ιστορίας. γιατί:
 - Το δυτικό τμήμα κατέρρευσε υπό το βάρος αλληπάλληλων βαρβαρικών επιδρομών, κυρίως γερμανικών φύλων (476 μ.Χ.) · τέλος του ρωμαϊκού κόσμου στη Δύση.
 - Το ανατολικό τμήμα νίκησε τους βαρβάρους και συνέχισε την ιστορική του πορεία με κυρίαρχο το ελληνικό στοιχείο · το κράτος μετεξελίχτηκε πλέον στη βυζαντινή του μορφή.

□ Και στο ανατολικό τμήμα υπήρξε προσωρινά κίνδυνος εκγερμανισμού του κράτους, αναπτύχθηκε ωστόσο ισχυρή αντίσταση από Έλληνες λογίους και πολιτικούς (αντιγερμανική / αντιγοτθική κίνηση), υπό τη μορφή εθνικού κόμματος, και ο κίνδυνος αποσοβήθηκε.

1.5. Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους.

Η κατάσταση στην Ιταλία στα μέσα του 5ου αι. μ.Χ.:

□ συνεχής αναταραχή λόγω α) της αποδιοργάνωσης του κράτους και β) της κατάληψης της στρατιωτικής ηγεσίας από Γερμανούς μισθοφόρους ·

□ άνοδος στο θρόνο αυτοκρατόρων χωρίς ικανότητες, με την υποστήριξη των Γερμανών ή τη συγκατάθεση της Κων / πολης ·

□ αυτοκρατορία μόνο κατ' όνομα, διατήρηση του τίτλου επειδή οι βάρβαροι σέβονταν τον Θεσμό του αυτοκράτορα. Οδόακρος, ηγεμόνας των Ερούλων (γερμανικού φύλου).

□ Αναγνωρίστηκε αρχηγός όλων των μισθοφόρων στην Ιταλία.

□ Καθαίρεσε τον αυτοκράτορα Ρωμύλο Αυγουστύλο (476 μ.Χ.) με πρόσχημα την κατάληψη του θρόνου χωρίς την έγκριση της Κων / πολης.

□ Αναγνωρίστηκε διοικητής της Ιταλίας κατόπιν αιτήματος από τον αυτοκράτορα του Ανατολικού τμήματος Ζήνωννα να κυβερνά στη Δύση εξ ονόματός του.

Συνέπειες:

1. Κανένας άλλος ρωμαίος αυτοκράτορας δεν κυβέρνησε στη Δύση.

2. Το 476 μ.Χ. θεωρείται το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους και η αρχή του Μεσαίωνα.

Οι Οστρογότθοι (ανατολικός κλάδος των Γότθων):

□ Εγκατεστημένοι στην περιοχή του Δνείπερου ποταμού (αρχές 4ου αι.).

□ Αργότερα υπέφεραν από τις μετακινήσεις των Ούννων και υποτάχθηκαν σε αυτούς.

□ Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στη σημερινή Ουγγαρία, φυλάσσοντας τα σύνορα, λόγω της φιλογοτθικής πολιτικής του Μ. Θεοδοσίου ·

□ Έκαναν επιδρομές στη βόρεια Βαλκανική, όταν αυτοκράτορας ήταν ο Ζήνων (τέλη 5ου αι.).

□ Ο Ζήνων έστρεψε τον ηγεμόνα τους Θεουδέριχο ενάντια στην Ιταλία για να απομακρύνει τον Οδόακρο.

□ Ο Θεουδέριχος κατέλαβε τη Ραβέννα και την έκανε έδρα της επικράτειάς του (Οστρογοτθικό Βασίλειο της Ιταλίας, 493 μ.Χ.).

□ Ο αυτοκράτορας της Κων / πολης Ζήνων του έδωσε τον τίτλο του ρήγα (rex).

Αποτέλεσμα: Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα τέλη του 5ου αι. έμεινε μόνο το Ανατολικό

τμήμα (Βαλκανική, Μ. Ασία, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος) · στη Δύση υπάρχουν γερμανικά βασίλεια.

2. Η εποχή του Ιουστινιανού (6ος αι. μ.Χ.)

2.2. Η ελληνοχριστιανική οικουμένη.

Ιουστινιανός.

Εξωτερική πολιτική → προσπάθεια αποκατάστασης της παλαιάς ρωμαϊκής οικουμένης.

Εσωτερική πολιτική → καινοτόμες ιδέες, στόχος η συνοχή των λαών της αυτοκρατορίας με συνδετικούς κρίκους α) την ελληνική πολιτιστική παράδοση και β) τη χριστιανική πίστη · διαμόρφωση της βυζαντινής φυσιογνωμίας του κράτους, ελληνοχριστιανική οικουμένη. Κύρια σημεία της εσωτερικής πολιτικής του Ιουστινιανού:

1. Ισχυροποίηση απόλυτης μοναρχίας → θεωρητική θεμελίωση της απόλυτης μοναρχίας από τον Ιουστινιανό μετά την καταστολή της Στάσης του Νίκα (532 μ. Χ.)· ο αυτοκράτορας θεωρείται ο εκλεκτός του Θεού, κυβερνά με την εμπιστοσύνη του Θεού για το καλό των υπηκόων του.
2. Επιβολή μιας θρησκείας και ενός δόγματος → σκληρή αντιμετώπιση των αρχαίων θρησκειών (κλείσιμο της νεοπλατωνικής σχολής των Αθηνών (529 μ.Χ.) και δήμευση της περιουσίας της), εξόντωση των θρησκευτικών μειονοτήτων αλλά επιείκεια προς τους Εβραίους και μόνο προς αυτούς, ιεραποστολικό έργο για τον εκχριστιανισμό των λαών στα σύνορά της αυτοκρατορίας (στον Καύκασο, στη Νουβία, τη Σαχάρα και τον Δούναβη) και οικοδόμηση της Αγίας Σοφίας.
3. Συστηματική κωδικοποίηση του Δικαίου → το τεράστιο νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού αποτελεί τη σπουδαιότερη πλευρά της εσωτερικής πολιτικής του · οι παλαιοί νόμοι ήταν στην Λατινική και κωδικοποιήθηκαν (Ιουστινιάνειος Κώδικας, 529 και 534, Πανδέκτης 533, Εισηγήσεις 533), οι νεότεροι όμως (Νεαρές, 534 και εξής) εκδόθηκαν στην Ελληνική για να γίνονται κατανοητοί · το σύνολο ονομάστηκε *Corpus juris civilis* (= αστικό δίκαιο) (16ος αι.) και αποτέλεσε τη βάση για τη νομοθεσία των νεότερων κρατών.
4. Νέο διοικητικό σύστημα προς αποτροπή του εκφεουδαρχισμού της αυτοκρατορίας → παραχώρηση της πολιτικής εξουσίας στους στρατιωτικούς διοικητές των παραμεθόριων και των ευπρόσβλητων περιοχών με ειδικά διατάγματα (Νεαρές) · αργότερα το μέτρο επεκτάθηκε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία · στόχος: να θιγούν τα δικαιώματα των δυνατών, δηλ. των μεγαλοκτηματιών της εποχής, και να περιοριστεί η ανάπτυξη των μεγάλων γαιοκτησιών · αποτέλεσμα: αποτράπηκε η διαμόρφωση φέουδων, όπως στο δυτικό μεσαιωνικό κόσμο.